

НЕБАНКІВСЬКІ ФІНАНСОВІ УСТАНОВИ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА МОЖЛИВОСТІ УКРАЇНИ

А. В. Ільченко-Сюйва,

к. держ. упр., доцент, доцент кафедри економічної політики,
Національна академія державного управління при
Президенті України

У статті розглядаються практики ЄС щодо державного регулювання діяльності небанківських фінансових установ на прикладі страхових організацій, їх вплив на макроекономічні показники, а також можливості та шляхи адаптації досвіду ЄС до українських реалій у зазначеній сфері.

Resume The article is focused on the EU government regulation practices of the non-bank financial institutions (insurance organizations), its impact on overall economic performance and ways and possibilities of adoption of achievements into the Ukrainian realities.

ВСТУП

Небанківські фінансові установи — фінансові посередники, що є важливими елементами фінансової інфраструктури будь-якої країни. Розвитку останньої, на жаль, в Україні донедавна приділялось недостатньо уваги, хоча значна увага приділялася і приділяється банківським фінансовим інститутам.

Визначальним критерієм такого поділу усієї сукупності фінансових посередників на банківські і небанківські є базові операції, які виконують ці установи, а саме: для перших, як правило, більш характерним є комплекс із трьох базових операцій (депозитних, кредитних і розрахунково-касових), для других ці операції не є основними, але вони акумулюють вільні кошти юридичних і фізичних осіб і розміщують їх на фінансовому ринку з метою отримання прибутку та/ або збереження реальної вартості фінансових ресурсів [5, с. 8]. У цілому ринок фінансових ресурсів вши-

рокому розумінні можна подати у вигляді схеми, зазначивши місце банківського і небанківського секторів (рис. 1).

Аргументуючи актуальність обраної проблеми, можна досить детально розглянути кожний із взаємозв'язків, представлених на рис.1, але, на нашу думку, цікаво ще й навести деякі кількісні показники, із чого випливатиме необхідність більш детального дослідження ролі і місця держави у становленні і розвитку фінансового ринку в цілому і ринку фінансових послуг, як важливої складової останнього зокрема.

Отже, як відомо, першим, показником рівня розвитку будь-якої економіки є валовий внутрішній продукт (надалі ВВП), його структура і динаміка. Отже, аналізуючи структуру ВВП провідних країн світу, хочеться наголосити, що 8—12% річного ВВП у середньому формується за рахунок фінансового посередництва, взявши до уваги структуру економіки таких країн, як США,

Німеччина, Франція тощо, і абсолютні величини ВВП, можна зробити висновок про неабиякий вплив фінансових установ на загальний розвиток економіки. Для порівняння на сьогодні за найкращими показниками українські фінансові посередники спроможні лише на 2—3% ВВП, причому з них 93%, — частка банківського сектору,

відповідно, на внесок небанківських фінансових установ залишається лише 7%.

Зважаючи на важливість якості і кількості фінансових послуг, необхідності забезпечення неперервного, ефективного і результативного функціонування ринку фінансових ресурсів, роль і місце держави у його регулюванні в провідних країнах світу досить чітко визначена. На наш погляд, для України важливим є вивчення досвіду Європейського Союзу в цілому та окремих країн-членів ЄС зокрема у регулюванні ринку фінансових послуг.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Отже, виходячи із вищенаведеного вважаємо за доцільне звернути увагу на аналіз міжнародного досвіду у цілому і досвіду країн ЄС зокрема у забезпеченні діяльності небанківських фінансових установ на прикладі страхових компаній (державних і недержавних), ролі і місця держави у регулюванні фінансового посередництва та потенційні можливості України щодо подальшого розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ

Незважаючи на той факт, що багато визнаних вітчизняних і зарубіжних теоретиків і практиків (О.Дзюблюк, В.Геєць, О.Іваницька, В.Лагутін, І.Розпутенко, М.Руденко, В.Стельмах, Т.Семко, О.Філонюк, В.Юрчишин, В.Ющенко, Й.Брад, П.Кругман, Г.Пьоніш, Дж.Сакс, Дж.Хансен, І.Фішер та інші), звертались до проблеми функціонування ринку фінансових послуг і ролі і місця державного регулювання цієї сфери, проблема розвитку ринку фінансових послуг і її значення для загального розвитку країни залишає місце для подальшого її вивчення. Також актуальністю обраної теми цілком додає і те, що, по-перше, найбільш очевидно, кожна країна унікальна як у своєму розвитку, так і у можливій побудові і формуванні структури фінансових установ; по-друге, ступінь державного втручання у фінансову сферу у різних країнах є різним, а отже, і набір інструментів державного регулювання є надзвичайно унікальним; по-третє, глобалізаційні процеси набирають все більших обертів і, відповідно, не можуть бути знехтувані.

Отже, ступінь розвитку та масштаби діяльності небанківських фінансових установ у просунутих країнах, перш за все, зумовлюється типом моделі структурної організації фінансової системи. Основні відмінності між моделями полягають у рівні універсалізації і спеціалізації фінансових інститутів, формах і джерелах фінансування реального сектора економіки, рівня диверсифікації інвестиційних портфель банків і підприємств, у специфіці розподілу фінансових ризиків.

До небанківських фінансових установ традиційно відносять кредитні спілки, інвестиційні і страхові фонди, іпотечні фонди тощо (загальна класифікація подана на рис. 2).

В ЄС існує досить велике розмаїття організаційно-правових форм фінансових посередників. Як прямо не іменуються банками, але за своєю суттю, операціями є банківськими установами [9]. Так, наприклад, у Великій Британії існує досить велика кількість будівельних товариств, які, по суті, є іпотечними (спеціалізованими) банками [12].

У світлі гармонізації законодавства країн-членів ЄС та визначення єдиних норм, що регулюють функціонування грошового ринку, всі установи банкі-

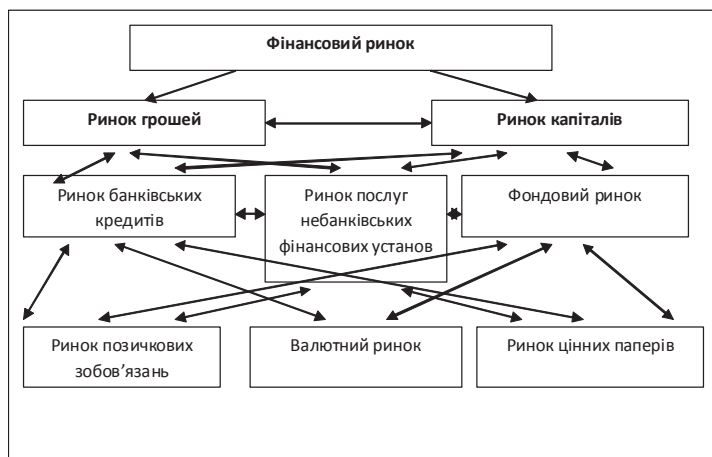

Рис. 1. Структура ринку фінансових ресурсів

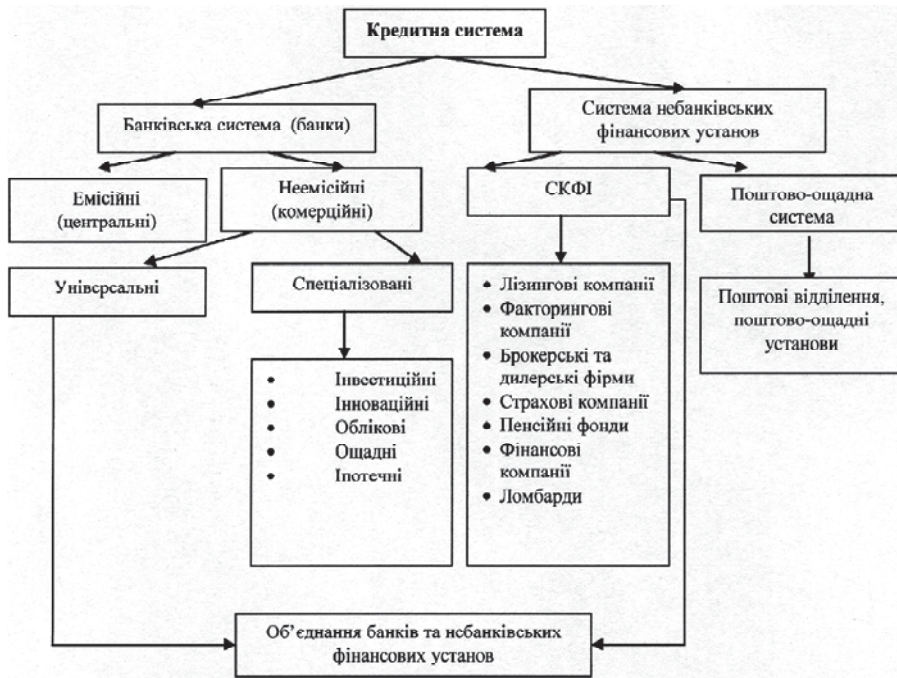

Рис. 2. Система фінансових посередників

всього типу мають назву "кредитні установи". В Україні цей термін вживається досить рідко.

Згідно із визначенням, що його наводять у Директиві ЄС з координації законодавства, статуту і адміністративних положень, що стосуються заснування і здійснення діяльності кредитних установ, поняття "кредитна установа" означає підприємство, що займається залученням вільних коштів і видачею кредитів від свого імені і за рахунок власних коштів [3]. Зважаючи на це визначення, можна зробити висновок, що в ЄС критерій, що визначений як "прийняття депозитів і надання кредитів", є ключовим для розуміння економічної і правової сутності кредитної установи, зокрема для банків, хоча небанківські установи, такі як інвестиційні, пенсійні, страхові фонди ЄС, у більшості випадків виконують аналогічні операції.

Говорячи про небанківські кредитні установи, зупинимось детальніше на страхових організаціях. На сьогодні страхування (у всіх його проявах: індивідуальне, майна, банківських вкладів тощо) набирає значних обертів, а тому державне регулювання такої діяльності потребує неабиякої уваги. Як один із видів страхування можна зазначити страхування депозитних вкладів.

Що стосується європейської практики страхування депозитів (як однієї з фінансових послуг), то тут, на жаль, немає жодних критеріїв щодо узагальненої характеристики відповідних фінансових установ, навіть незважаючи на існування значної кількості відповідних Директив Європейського Парламенту і Ради. У кожній європейській країні існує своя специфічна система страхування депозитів, що, відповідно, має свої особливі ознаки. До того ж, як зазначають фахівці, страхування депозитів в країнах Європи суттєво не впливає на національні банківські системи, і з тим на загальний європейський еко-

номічний та банківський простір, як це є, наприклад, в США чи Канаді [5; 12]. У більшості країн-членів ЄС національні установи, які є страхувальниками депозитних вкладів, не існують як окремі незалежні юридичні особи, як це є, наприклад, в Україні — Фонд гарантування вкладів фізичних осіб України (надалі — ФГВФО). Його функції виконують центральні банки, органи банківського нагляду або Міністерства фінансів. Майже всі національні страхувальники вкладів країн-членів ЄС були створені у 80—90-ті роки.

Варто було б також зазначити їх сучасну характерну рису — гармонізація стандартів і правил функціонування національних страхувальників депозитів у контексті євроінтеграційних процесів. Цей процес було започатковано Директивою 94/19/ЄС Європейського Парламенту і Ради "Щодо схем гарантування депозитів" від 30 травня 1994 р [4]. За основу було взято наступні правила.

1. Страхуванню підлягають всі депозитні* вклади за винятком міжбанківських депозитів, усіх інструментів, що потрапляють під визначення власних коштів кредитної установи, а також депозитів, щодо яких існує підозра про їх кримінальне походження.

2. За деякими винятками, жодна кредитна установа не вправі приймати вклади, якщо вона не є членом системи страхування депозитів (ССД).

3. Національні схеми страхування депозитів поширюються на вкладників у філіях, що їх було засновано кредитними установами в інших країнах-членах ЄС. Філії кредитних установ поза межами ЄС повинні мати структуру відшкодування вкладів, еквівалентну тій, що існує в ЄС.

4. Ліміт страхового відшкодування за сукупністю вкладів на одного вкладника не повинен бути нижчим 20 000 євро.

5. Кредитні установи зобов'язані надавати вкладникам вичерпну інформацію про схеми гарантування.

6. Виплату страхового відшкодування має здійснити страховик депозитів у термін, що не перевищує трьох місяців від моменту настання недоступності вкладу.

7. Національні страховики депозитів мають пріоритетне право на відшкодування фактично сплаченого страхового покриття за вимогами вкладників до кредитної установи у межах процедури ліквідації останньої згідно з нормами чинного законодавства відповідної країни.

Страховий ринок депозитних вкладів в країнах ЄС має специфічну рису — організації, які проводять операції страхування депозитів, також залучені до кредитної діяльності, а отже, і потребують встановлення державною певних норм щодо використання залучених ресурсів.

Для банківських установ в Україні основним регулюючим органом їх діяльності, відповідно до покладених на нього повноважень, є Національний банк України, але до його повноважень не входить [6; 8] регулювання послуг (наприклад, кредитних), які надаються небанківськими фінансовими установами. Такими органами в Україні можуть бути Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (надалі, ДКРРФПУ) і Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку України (надалі, ДКЦПФРУ).

ДКЦПФРУ є ЦОВВ, підпорядкований Президенту України і підзвітний Верховній Раді України [9]. Комісія у своїй діяльності керується не лише нормами українського законодавства, а й ключовими принципами нагляду за фінансовими послугами (наприклад, страховою діяльністю), які були прийняті у вересні 1997 р. Міжнародною організацією по нагляду за страховою діяльністю та переглянуті у грудні 1999 р., серед яких основними можна зазначити:

— захист інвесторів та споживачів фінансових послуг;

— забезпечення того, щоб ринки фінансових інструментів були справедливими, ефективними і прозорими і відкритими;

— зниження системних ризиків.

Як показує досвід багатьох країн, обов'язки регуляторів повинні бути зрозумілими і чітко визначеними. Регулятори повинні бути політично та економічно незалежними, але водночас підзвітними у здійсненні своїх повноважень.

Отже, повертаючись до використання залучених ресурсів, слід наголосити на сучасних загальносвітових тенденціях використання тимчасово вільних коштів, якими можуть бути і страхові внески, в тому числі і кошти, акумульовані від страхування. У чинному Законі України "Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб" [7] не передбачена можливість використання коштів фонду на розміщення вільних ресурсів у реальному секторі

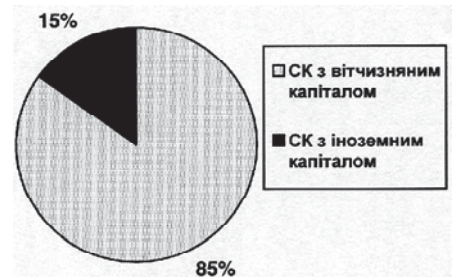

Рис. 3. Структура реєстру страхових компаній в Україні в залежності від походження капіталу, станом на 1.01.2008 р.

* Під депозитом розуміють будь-яке кредитове сальдо на рахунках фізичної або юридичної особи, яке підлягає сплаті кредитною установою відповідно до вимог законодавства або договору, а також будь-який борг, підтверджений кредитною установою.

економіки, хоча такою можливістю не можна нехтувати.

Банки як важливі гравці фінансово-го ринку оперують значними потоками коштів. Розміщуючи ці кошти, банк фактично генерує прибуток як для себе, так і для своїх клієнтів. Однією із сучасних практик розміщення вільних ресурсів може стат, наприклад, проектне фінансування [8]. Повертаючись до потенційних ресурсів страхових організацій[↑], варто зауважити на їх суттєвий потенціал, який, на жаль, українські страховики ще не повністю усвідомили.

Так, станом на кінець 2007 року в Україні кількість зареєстрованих страхових компаній становила 442, в тому числі страхування життя здійснювали 64 компанії, іншими видами страхування займалися 378 компаній. Із загальної кількості 66 компанії із іноземним капіталом, з вітчизняним — 376 (рис. 3).

У 2006 році страхові компанії залучили 23 995 млн грн., що, за даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, становить 2,6% ВВП (однак середній показник по країнам ЄС становить близько 25%), за цей самий період у банківську систему біло залучено майже в 5 разів більше — 121 943 млн грн., або приблизно 15% ВВП (для порівняння, середній показник по країнам ЄС — 45% ВВП).

Страхові компанії в багатьох європейських країнах — найважливіші інституціональні інвестори, що ефективно розміщують кошти і керують активами, зроблені ними інвестиції активізують фондовий ринок, а обсяги акумульованого страховою системою капіталу не поступаються масштабам накопичувальної пенсійної чи системи сфери колективного інвестування. Концентрація значних фінансових ресурсів в страхових компаніях перетворює страхування на один з найважливіших механізмів трансформації суспільних заощаджень в інвестиції і знову ж таки, як правило, через механізми проектного фінансування.

Потенційним джерелом довгострокових інвестиційних ресурсів страхових компанії можуть бути страхові премії якими вони володіють. Так, чисті страхові премії у 2007 році склали близько 70% від усіх залучених (табл. 1).

У розвинутих країнах компанії страхового сектора генерують прибуток переважно за рахунок реалізації успішної інвестиційної політики, а високий рівень конкуренції на страхових ринках не дозволяє одержувати значний дохід безпосередньо від страхування.

На жаль, для українських страхових компаній така практика ще не надто поширена. Їх прибуток переважно пов'язаний з доходами від страхової, а не інвестиційної діяльності. А західна практика показує, що страховики, які недостатньо слідкують за одержанням інвестиційного доходу, здебільшого програють у конкурентній боротьбі: компанії, що отримують більш високий інвестиційний дохід, зможуть знижувати тарифи, що і надає конкурентні переваги.

Сьогодні більшість страхових компаній обирають шлях розміщення активів у банківські депозити. Така форма отримання прибутку має право на існування. Але фактично мова йде про розширення можливостей банківського сектору, а не посилення потенціалу

[↑] Страхова компанія — суб'єкти страхового ринку, які діють в рамках отриманої ліцензії, беруть на себе зобов'язання за певну плату відшкодувати страхувальнику або іншим учасникам страхового ринку завданий страховим випадком збиток або виплатити страхову суму [1].

Таблиця 1. Динаміка залучених і виплачених коштів страховими компаніями України за 2005—2007 роки (за попередніми даними)

	2005	2006	2007
Чисті страхові премії (валові премії за мінусом премій переданих на внутрішньому ринку перестраховування), млн грн.	7 482,8	8 769,4	8 553,3
Чисті страхові виплати (валові виплати за мінусом виплат сплачених на внутрішньому ринку перестраховування), млн грн.	1 546,7	2 326,2	2 586,3
Рівень чистих виплат, %	20,7	26,5	30,2
Рівень чистих страхових премій, %	79,3	73,5	69,8

страхових компаній. Ті самі кошти, але інвестовані в певні інвестиційні проекти, а не вкладені на депозитні рахунки банків, могли б принести страховим компаніям значно більші доходи і вивести їх на якісно новий рівень надання послуг, а з тим мати суттєвіший вплив на стан економіки в цілому.

Звичайно, окрім так званих системних обмежень, для ефективного управління активами та здійснення прибуткового фінансування інвестиційних проектів страхові компанії мають і свої власні інституційні обмеження, як-то невідповідність людських ресурсів наявним потребам. Вочевидь, для ефективного розміщення коштів потрібні висококваліфіковані фахівці, які бездоганно володіють сучасними методами аналізу інвестиційних проектів, економічної ефективності тощо. Але тут Україна не є унікальною, а європейські страхові компанії, стикнувшись з аналогічними проблемами, відпрацювали механізми аутсорсингу — залучення незалежних компаній, які спеціалізуються на управлінні активами, використовуючи їх кадровий потенціал для оцінки, фінансування, управління і моніторингу інвестицій [10].

Отже, підсумовуючи вищевказане, можна зробити наступні висновки і сформулювати низку рекомендацій.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз сучасного стану розвитку небанківських фінансово-кредитних установ в Україні, на нашу думку, дає можливість підкреслити важливу роль страхових компаній в подальшому прискоренні темпів економічного розвитку України.

2. Проведений аналіз дає можливість констатувати той факт, що, на жаль, на сьогодні страхові компанії в силу системних і інституційних обмежень не спроможні адекватно використовувати наявні вільні ресурси. У цьому контексті варто було б детальніше проаналізувати міжнародний досвід, що в свою чергу може стати предметом подальшого ґрунтовного вивчення.

3. Вважаємо за доцільне також акцентувати увагу на потенціалі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб України як однієї із страхових організацій.

4. Важливо було б розглянути можливість внесення змін в чинне законодавство України щодо повноважень ФГВФО, надавши йому можливості ординарної фінансово-кредитної установи.

5. У цьому контексті варто наголосити на важливості гармонізації стандартів і правил функціонування національних страхувальників депозитів у контексті євроінтеграційних процесів відповідно до чинних Директив ЄС.

З огляду на сформульовані вище проблеми — варто окреслити не-

обхідність у подальших наукових дослідженнях за наступними напрямками:

— ретроспективний і порівняльний аналіз розвитку небанківського сектору фінансових послуг в країнах Балтії, Угорщини і Польщі, з метою використання вже наявного досвіду для розширення фінансових можливостей української пара-банківської системи;

— можливості аутсорсингу для управління активами страхових компаній;

— потенційний розвиток довгострокового кредитування в цілому і проектного фінансування як в світі, так і на українських теренах.

Література:

1. Вовчак О.Д. Страхування: Навчальний посібник. — Львів: Новий світ-2000, 2005. — 480 с.
2. Директива 2006/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 14 червня 2006 р. "Про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ" /Європейський Парламент та Рада. — www.dfr.gov.ua/fileadmin/downloads/D_1.pdf
3. Директива 94/19/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 1994 р. "Щодо схем гарантування депозитів" / Європейський Парламент та Рада. — http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_275&p=1206443390718680
4. Дорош О.Л. Небанківські фінансові інститути в економічній системі країни: Автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.01.01 "Економічна теорія". — Львів, 2003. — 20, [1] с.
5. Закон України "Про Національний банк України": за станом на 07 груд. 2000 р.). / Верховна Рада України. — <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Закон України "Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб": за станом на 20 травня 2001 р. / Верховна Рада України. — <http://zakon.rada.gov.ua>
7. Ільченко-Сюйва Л.В. Ринок фінансових послуг в Україні: проблеми і перспективи розвитку // Вісник НАДУ. — 2007. — № 4. — С. 93—100.
8. Ільченко-Сюйва Л.В. Державний механізм монетарної політики України в контексті європейської інтеграції: Автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. держ. упр.: 25.00.02 "Механізми державного управління" / — Київ, 2005. — 20, [1] с.
9. Проектное финансирование — чужие среди своих — банкиры и промышленники существуют в параллельных мирах // Национальный банковский журнал. — 2008. — № 1—2. — С. 34—37.
10. Ilchenko-Syuyva L. Ukrainian Capital Markets: Current Issues and Further Development in the Context of EU Integration / Lesya Ilchenko-Syuyva, Svitlana Radzimovska // NISPACE Newsletter. — 2008. — № 1. — pp. 1—10.
11. Office of Superintendent for Financial Institutions (OSFI) — www.osfi.gov.ca
12. Rollin Claude A. Overview of the FDIC and the US Banking System: Presentation Materials. — Washington D.C., 2005.